

آموزش قدم به قدم هنر تذهیب و طرح فرشی

طرح و نقش:

محمد رضا هنرور

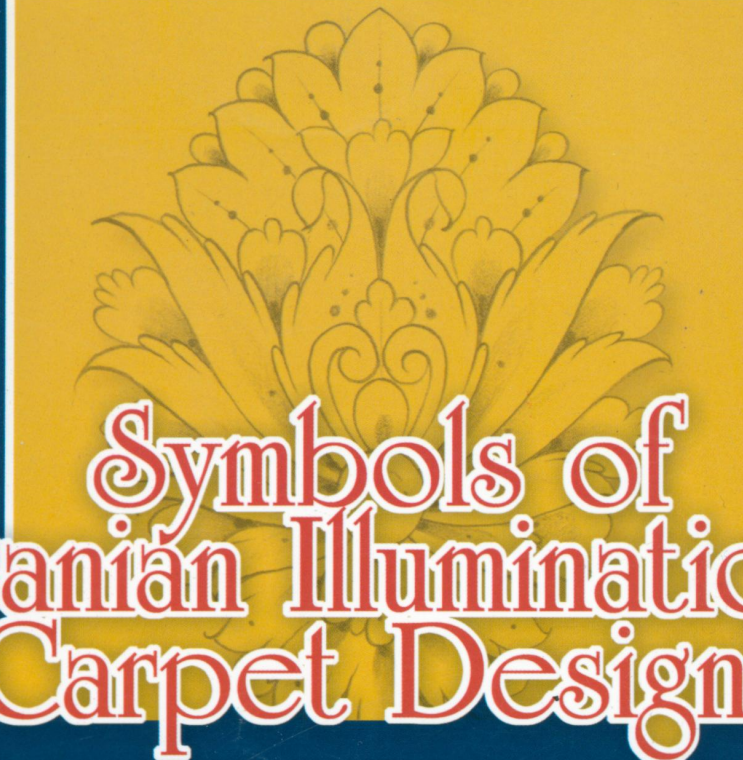
مقدمه:

استاد اردشیر تاکستانی

انتشارات بساوی

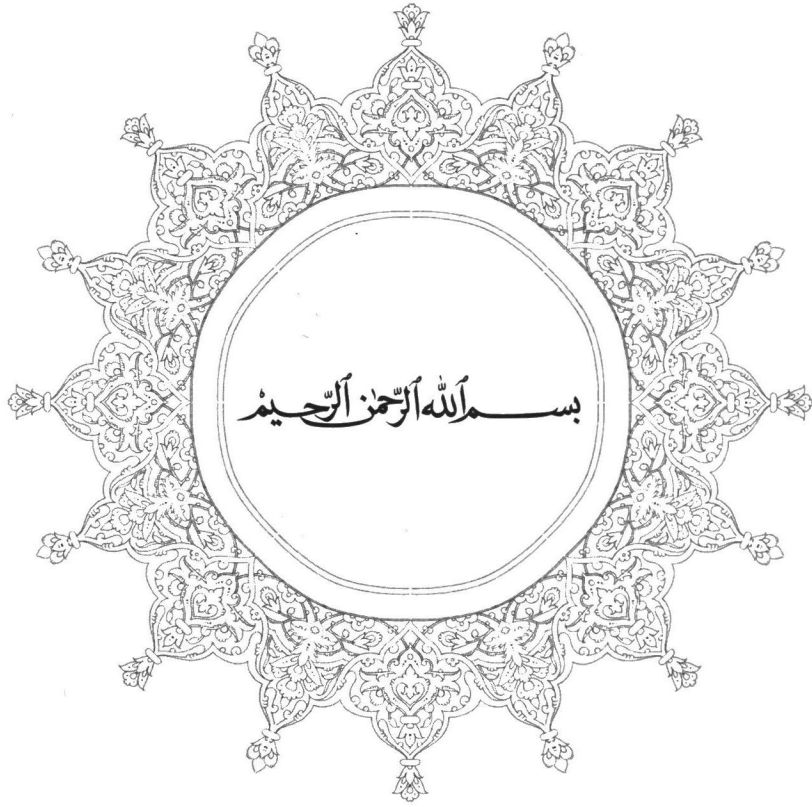

Symbols of Iranian Illumination & Carpet Designing

Design & Patterns:
Mohammad Reza Honarvar

Introduction:
Ardeshir Takestani

هنرور، محمدرضا

آموزش قدم به قدم هنر تذهیب و طرح فرش/ طرح و نقش محمدرضا
هنرور؛ مقدمه اردشیر مجرد تاکستانی. تهران: یساولی، ۱۳۸۲.
۳۳۴ص: مصور. (رنگی).

فهرستتویسی بر اساس اطلاعات فیبا. ISBN 978-964-306-227-9

ص.ع. به انگلیسی: Symbols of the Iranian Illumination and

Carpet Designing

۱. تذهیب-- ایران. ۲. قالی و قالیبافی-- ایران -- طراحی. ۳. تذهیب
ایرانی. الف. مجرد تاکستانی، اردشیر، ۱۳۲۸- مقدمه نویس. ب. عنوان.

چاپ نهم: ۱۳۹۸

ND ۳۲۴۱/۵۹۱۸

۷۴۵/۶۷۰۹۵۵

۸۲-۱۵۹۲۲م

کتابخانه ملی ایران

آموزش قدم به قدم هنر تذهیب و طرح فرش

طرح و نقش: محمدرضا هنرور

مقدمه: استاد اردشیر مجرد تاکستانی

طرح جلد و صفحه آرائی: آیدین اواجقی

تفکیک رنگ: فرایند گویا

لیتوگرافی: نقش آفرین

چاپ نهم: ۱۳۹۸، رنگ پنجم

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات یساولی

تهران: میدان انقلاب، بازارچه کتاب، تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۳ نمابر: ۶۶۴۱۱۹۱۳

تهران: خیابان کریم خان، پلاک ۷۸، تلفن ۸۸۳۰۰۴۱۵ نمابر: ۸۸۳۲۰۳۸

www.yassavoli.com / www.yasavolishop.com

info@yassavoli.com

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۶-۲۲۷-۹

حق چاپ محفوظ

بها: ۵۵۰۰۰ تومان

فصل اول

- قالبها • گره‌ها و برگ‌ها • پرچمک • کاسبرگ • لوتوس‌ها • غنچه ، گل قلبی ، دو برگگی گلدار • لوتوسهای گلدار • گل‌های ختایی
- ۲   ۳   ۴   ۵   ۱۰   ۱۷   ۲۹   ۱۸/۲۲/۳۳

فصل دوم

- حرکت‌های اصلی ختایی • حرکت و محل فرارگیری گلهای ختایی • نمونه طرح‌های ختایی
- ۷۹   ۸۴   ۸۸

فصل سوم

- گردش گل‌های ختایی
- ۱۲۳

فصل چهارم

- قالبهای اصلی در تذهیب • تقسیم‌بندی قالبهای اصلی تذهیب
- ۱۵۴   ۱۵۶

فصل پنجم

- کادرها • قالبهای کلی طرح شمشه.
- ۱۶۲   ۱۶۹

فصل ششم

- حرکت‌های اصلی در اسلیمی • اسلیمی تو خالی • اسلیمی دهان اژدری • طرحهای اسلیمی • اسلیمی ماری و ابری • حاشیه • گره چینی
- ۱۷۴   ۱۷۸   ۱۸۱   ۱۸۴   ۱۸۹   ۱۹۵   ۱۹۷

فصل هفتم

- طرح نشان • ترنج • لچک • حاشیه • کتیبه • تاج یا سرلوح • شمشه • واگیره
- ۲۰۱   ۲۱۷   ۲۲۹   ۲۳۵   ۲۵۴   ۲۵۷   ۲۶۱   ۲۸۵

میراث غنی تذهیب کتاب در ایران

از: دکتر ریچارد اتینگ هاوزن

رئیس قسمت اسلامی موزه مترو پولیتن

حرمت قرآن مجید، مسلمانان بخصوص ایرانیان هنرمند را بر آن داشت تا از قدرت خلاقه خود در تزئین و تذهیب این کتاب آسمانی بحد اعلا استفاده کنند.

تذهیب در ابتدا به عنوان مکمل خوش‌نویسی شروع شد و بدان مقامی والا بخشید چون خوش‌نویسی در اسلام کار صواب محسوب می‌شد. به عقیده ایرانیان قدیم حضرت علی (ع) بود که برای اولین بار به تذهیب قرآن دست زد و بسیاری از مردمان والا مقام در قرون بعد این کار مقدس را دنبال کردند. هنرمندان دربار سلاطین شامل تذهیب‌کاران نیز بودند که ابزار و مواد لازم مانند طلا و سنگ لاجورد و عالی‌ترین نوع کاغذ در اختیار آنها گذارده می‌شد. از دربار سلاطین قرآن‌های تذهیب شده مخصوصاً آنهایی که به قطع بزرگ و در ۳۰ جلد هر جلد شامل یک جزء قرآن برای قرائت یک روزه تصحیف شده بودند، به مساجد و اماکن متبرکه هدیه می‌شدند و فقط متولیان اجازه داشتند به این نسخ پر ارزش دست بزنند.

تذهیب که فقط دو بعدی است با سلیقه هنرمندان اسلامی که میل داشتند هنر خود را به بهترین شکلی در ارائه تصاویر ظریف ابستره نمایش دهند و یک نوع هم‌آهنگی بین خط و تذهیب ایجاد کنند مطابقت داشت. حتی پیچیده‌ترین این طرح‌های ابستره بدون اشکال فنی یا مکانیکی روی کاغذ انجام می‌گرفت و از اینجا بود که تذهیب کتاب به صورت یک نوع «هنر مادر» در آمد که در آن اصول و طرح‌هایی به تکامل رسید که در رشته‌های دیگر مانند کوزه‌گری، گچ‌بری، سنگ‌تراشی، فلز کاری، پارچه‌بافی و قالی‌بافی به کاربرده شد. ولی همانطور که ترسیمات آرایشی بعضی از هنرمندان اروپایی بسیار مشکل بود که به وسیله هنرمندان در زمینه‌های دیگر تقلید شود تذهیب هنرمندانه قرآن‌های دوره سلجوقی نیز قدرت به مراتب بیشتری دارند تا طرح‌های بشقاب‌های سفالی. سرفصل‌های کتب دوره تیموری از لحاظ ظرافت و پیچیدگی از عالی‌ترین نوع کاشی منقوش فراتر رفته و سرلوحه‌های کتب دوران صفویه از حیث درخشندگی حتی با نقوش زیبایی قالی رقابت می‌کنند.

تذهیب قرآن اغلب بیش از هر هنر اسلامی دیگر دارای تاریخ و امضاء و نوشته است و در بسیاری از این نوشته‌ها ذکر شده که تذهیب در کارگاه سلطنتی یا به وسیله یک استاد مستقل انجام گرفته است.

بعضی اوقات این نوشته‌ها و تذهیب‌کاری‌ها اشاره‌ای راجع به سازمان کار در بردارند. اصولاً خوش‌نویس خودش هم تذهیب‌کار و بعضی اوقات نقاش بوده است. یک کتاب خطی متعلق به قرن پانزدهم حاکی است که خود خوش‌نویس تذهیب‌کار و صحاف آن نیز بوده است ولی در دوره‌های تیموریان و صفویه و شاید هم قبل از آنها آرایش کتاب به وسیله هنرمندان متخصص در رشته‌های مختلف انجام می‌گرفت. مثلاً هنگامی که شاه اسماعیل در ۹۲۸ هجری بهزاد را به ریاست کتابخانه سلطنتی منصوب کرد هنرمندان کتابخانه شامل نسخه بردارها، نقاش‌ها، طلاکاران، حاشیه‌سازان، طلاکوبان و لاجورد کاران بودند و این تخصص‌ها حتی هنگامی که هنر کتاب‌نویسی و آرایش کتاب از رونق افتاد ادامه داشت. از عنوان تذهیب‌کار یا مذهب حتی نقاشان نیز استفاده نموده و به این عنوان کار خود را امضاء می‌کردند و این نشان می‌دهد که تذهیب‌کاری چه مقام ارجمندی داشته است. هنگامی که مذهب خوش‌نویس هم بود او را به عنوان کاتب می‌شناختند و حال آنکه بعضی اوقات از نام کلی وراق برای کسانی که تمام کارهای تذهیب سرفصل‌های کتاب را انجام می‌دادند که شامل ساختن کاغذ نسخه برداری و حتی فروش کتاب بود استفاده می‌شد.

تذهیب سرفصل‌های کتاب مخصوصاً قرآن که شاید اولین کتابی بود که تذهیب شد از قرن اول هجری شروع شد و بعداً منجر به تذهیب صفحه اول کتاب گردید تا آنجا که تمامی صفحه اول آرایش می‌شد مقدار کمی مواد خواندنی در این صفحه نوشته می‌شد. معمولاً در اول کتاب دو صفحه به این صورت تذهیب می‌شد و بسیاری از کتابهای خطی یک سری از این صفحات آرایش شده را در اواسط کتاب نیز دارند. در حالی که صفحه اول کتاب اغلب شامل عنوان است. نام سفارش دهنده کتاب در میان آرایش‌ها روی صفحه اول کتاب نوشته می‌شد. بعدها این آرایش‌ها به ستارگان درخشنده تبدیل گردید که آن را شمس (مشتق از کلمه عربی شمس به معنی آفتاب) می‌گفتند. آرایش در حواشی کتاب از قرن پانزدهم شروع گردید. این

آرایش‌ها شامل گل و بوته و نقوش ابستره و گاهی هم تصویر انسان بود و این رابطه بین تذهیب و نقاشی مینیاتور را نشان می‌دهد.

در قرآن، تذهیب یا تزئین ممکن است در آخر هر پنج یا هر ده آیه، در مکانهای مکتب و آخر هر جزء و در فاصله بین دو سوره دیده شود. استفاده از رنگ در نوشته‌ها نیز اولین بار در قرآن بکار برده شد و بعضی اوقات یک تفسیر یا ترجمه با مرکب قرمز نوشته می‌شد و حال آنکه در قرآنی که به نظام‌الملک هدیه شد تفسیر و ترجمه با مرکب قرمز در بین سطور نوشته شده و توضیحات بعضی آیات مشکل به رنگ آبی و مهمترین قسمتهای قرآن با آب طلا نوشته شده بود.

اعتبار و احترامی که مردم برای کتاب قائل بودند سبب رونق کار خوش نویس‌ها و تذهیب‌کاران شده بود از روی تعداد، حجم و عظمت کتابخانه‌های آن زمان به خوبی مشهود است. شاهپور ابن اردشیر وزیر بو وحید بهاء‌الدوله در سال ۳۸۱ هجری در بغداد کتابخانه‌ای تأسیس کرد که دارای بیش از ۱۰۰,۰۰۰ جلد منجمله قرآن‌های زیادی بخط خوش‌نویسان مشهور بود. کتابخانه عضدالدوله (۳۳۸-۷۲ هجری) نه در شرق و نه در غرب نظیر نداشت. این کتابخانه یک رئیس، یک کتابدار و یک بازرس داشت. تا آن زمان هیچ کتابی نوشته نشده بود که شاهزاده نسخه‌ای از آن را نداشت. فارس برای داشتن کتابخانه‌های معتبر و باشکوه شهرت داشت. در زمان یاقوت (۶۱۴ هجری) ۱۲ کتابخانه در مرو وجود داشت و کتابخانه عمده آن شهر براساس مجموعه یزدجرد (۵۷-۴۳۸) بنا گردیده بود. هنگامی که سلطان محمود غزنوی در ۴۲۰ هجری کتابخانه‌های ری و در ۴۲۵ هجری کتابخانه‌های اصفهان را غارت کرد چندین بار شتر کتاب به غزنه حمل نمود، ولی علاقه به کتاب فقط منحصر به سلاطین و شاهزادگان نبود. اسماعیل ابن عباد که به صاحب معروف بود، از این لحاظ مقام وزارت را در دربار سامانیان نپذیرفت، که نمی‌توانست کتابخانه خود را که تنها حمل کتابهای مذهبی آن احتیاج به ۴۰۰ شتر داشت با خود به دربار ببرد. در مسافرت‌های معمولی او با خود ۳۰ بار شتر کتاب می‌برد. او کتابخانه خود را که فهرست کتابهای آن ۱۰ جلد است به شهر ری وقف کرد.

سبک سلطنتی

هنوز آنچه درباره هنر تذهیب کتاب در ایران در قرون اولیه پس از تسلط اعراب می‌دانیم ناچیز است ولی از آنچه در دست است چنین بر می‌آید که این هنر همان مسیری را طی کرده که تمدن و فرهنگ اسلامی در پیشرفت خود به سوی غرب داشته است. ظاهراً یک سبک کلی وجود داشت به نام سبک سلطنتی که بعدها تغییرات محلی در آن داده شد با نگاهی به تمام نسخه‌ها و نمونه‌ها که از آن زمان باقی مانده است در قرآن‌های اولیه (متعلق به اولین دو قرن بعد از هجرت) برجسته‌ترین تزئینات شامل خطوط ساده معمولاً به شکل یک خط یا مربع‌های بسیار ریز شبیه طرح‌های کاشی یا پارچه در آخر هر سوره بوده است. در بعضی از نسخ بعضی خطوط معماری مخصوصاً قوسها و طاقهای بلند دیده می‌شود ولی طرحی از گیاهان به چشم نمی‌خورد. این خطوط تزئینی به تدریج پیچیده‌تر شده و شامل اشکال چند جهتی می‌شود. وقتی سوره‌ای در وسط سطر به پایان می‌رسد خط فاصله باید پهن‌تر باشد. این مشکل بدین طریق حل گردید که بر بالای خط یک قوس زده می‌شد.

در قرن هشتم خط‌های تزئینی مذکور پیچیده‌تر شد. نام سوره را در میان این خط با آب طلا نوشته یا در میان طرحی به شکل یک برگ می‌نوشتند. طرح حاشیه بزرگتر و تقریباً به شکل کروی بود. تدریجاً این خطوط به قدری اهمیت پیدا کرد که سرانجام به صورت تزئین عنوان سوره درآمد.

تکمیل این آرایش از ویژگی‌های مهم هنر اولیه تذهیب به شمار می‌رود و تغییراتی که بعداً در آن داده شد یکی از پایه‌های هنر تذهیب ایرانی را تشکیل داد.

در اواخر دوران مغول گرایشی در جهت نقش‌ها و طرح‌های طبیعی به چشم می‌خورد. طرح‌های گل و برگ اغلب زمینه عنوان و نام سوره را تشکیل می‌داد. ذوق آرایش کتاب با گل و برگ از کتب خطی دوره تیموری به خوبی پیداست. رنگ طلایی و آبی پررنگ از رنگهای اصلی محسوب می‌شدند ولی از رنگهای دیگر مانند سبز طاووسی، شنگرفی، سبز کم رنگ و آبی استفاده می‌شد.

استیل صفویه از اواخر قرن ۱۵ شروع شد و در قرن شانزدهم به اوج کمال خود رسید و تا قرن حاضر ادامه پیدا کرد. از مذهب خواسته می‌شد که نه تنها صفحات نوشته شده را بلکه همچنین حواشی نقاشی‌های مینیاتور را آرایش و تزئین کند. از ویژگی‌های استیل جدید دوره صفویه گرایش در جهت طرح‌های عربی و توده‌های ابر بود و طومارهای ظریف و طرح گل

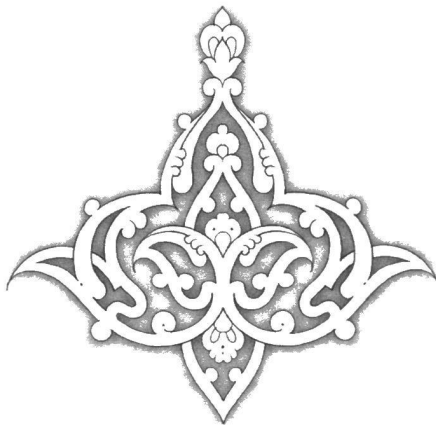
و سایر طرح‌ها فقط نقش دوم را داشتند. در سرلوحه‌ها و صفحه اول کتاب دیگر اشکال هندسی دیده نمی‌شد و یک طرح کلی روی یک زمینه چهار گوش رسم می‌گردید.

کتاب‌های خطی دوره صفویه غالباً با یک سری صفحات تزئین شده آغاز می‌شد. در صفحه اول طرح یک ستاره‌ای و در دو صفحه مقابل طرح دو ستاره‌ای دیده می‌شود. ستاره‌های آرایش شده حاوی نام شاهزاده‌ای که به سفارش او کتاب نوشته شده، عنوان کتاب یا فهرست مندرجات می‌باشند. در کتب ادبی دو صفحه بعد معمولاً دارای دو مینیاتور بودند که اغلب سلیمان را بر روی تخت و در کنار او بلقیس - ملکه صبا را نشان می‌دهند. دو صفحه بعدی اغلب با یک مدالیون و دو آویز تذهیب می‌شد.

سهم ویژه صفویه در آرایش کتاب نوع مخصوصی از تذهیب حاشیه بود که اغلب با آب طلا و در نسخه‌های با ارزش‌تر با طلا و نقره رنگ‌آمیزی می‌کردند. بعضی اوقات حواشی مقابل مینیاتورهای تمام صفحه را با آب طلا مزین می‌کردند. این ترسیمات و آرایش‌ها مخصوصاً آنهایی که حاوی تصاویر حیوانات یا طرح‌های عالی با اسلوب چینی بودند برای شناخت و تاریخ‌گذاری هنرهای دوره صفویه مخصوصاً قالی‌ها حائز اهمیت بسیار است.

اسلوب تیموری در نوشتن متن کتاب به طور مورب بین حواشی تزئین شده ادامه داشت. در این دوره رنگ‌های مخلوط ترجیح داده می‌شد مانند، آبی کم‌رنگ، سبز کم‌رنگ، قرمز، ارغوانی، و زرد مایل به قهوه‌ای که البته فاقد قدرت رنگ‌های اصلی که در مینیاتورهای دوره کلاسیک دیده می‌شد بودند.

سبک صفویه در تذهیب کاری حتی پس از انقراض این سلسله ادامه داشت ولی هیچ نوع طرح تازه‌ای بدانها افزوده نشد. بتدریج رنگ‌های ثابت، درخشندگی آب طلا و طرح‌های مشکل را از دست دادند. طرح توده‌های ابر کم کم ناپدید شد و تذهیب از سیر پیشرفت خود کمابیش باز ایستاد.

مقدمه

در میان آثار به جا مانده از گذشته به ندرت اثر مدونی درباره هنرها، به ویژه نقاشی و تذهیب، به چشم می‌خورد. درباره خط، برای مثال رساله‌های فراوان نوشته شده که هم اکنون به منظور ارتقای این فن، نسخه‌های قدیمی را به چاپ می‌رسانند تا علاقمندان بتوانند از این آثار بهره مند گردند.

در برخی از نسخه‌های قدیمی، بخصوص گزارشی از کتابخانه سلطنتی شاهرخ شاه تیموری به تذهیب و جدول‌کشی و نقاشی اشاره شده است.

در کتاب تاریخ رشیدی نوشته حیدر دوغلات چند تن از هنرمندان زمان مؤلف معرفی و از مذهب آن زمان نام برده شده است. این ندیم در کتاب الفهرست نام مذهب عصر خود را آورده است، در کتابهای دیگر هم بسیار گذرا مذهب آن زمان را نام برده اند. کتابی که در آن تعریف درستی از تذهیب و شرح حال مذهب آن آمده باشد، متأسفانه در دست نیست. در واقع اغلب استادان فنون تذهیب را به شاگردان خود می‌آموختند و به اصطلاح دانش آنها سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شد.

مبتکران این هنر شریف که با خلوص نیت آثار خود را برای ما به یادگار گذاشته‌اند، نمی‌دانستند که با بی‌مهری آیندگان مواجه خواهند شد.

مذهب آن برای تزئین آثار هنری، فنی و صنعتی نقش‌های بدیع ابداع کرده‌اند. این نقش‌ها گاهی با هم هماهنگ بوده، به گونه‌ای که، انگار از روی هم نسخه‌برداری شده است. برای نمونه می‌توان از گل نیلوفر آبی (لوتوس) نام برد.

این گل در ایران، چین، هند، مصر و دیگر کشورها مانند سیام (تایلند کنونی)، مالزی، اندونزی و ... پرورش می‌یابد و در هر کشور، دارای ویژگی‌هایی است، برای مثال گل نیلوفر آبی در منطقه کرمانشاه به صورت کروی رشد می‌کند و در بندرانزلی گلبرگ‌هایش نیزه‌ای است.

قدیمی‌ترین نقش تزئینی که تاکنون به دست آمده از هزاره دوم پیش از میلاد است که بر لبه ظرف سنگی طراحی شده است.

این طرح‌ها به صورت ابتکاری بر ظرف‌ها و ادوات چنگی طراحی و اجرا می‌شده است.

نقش‌های ساده تزئینی را تا دوران هخامنشی می‌توان با اتصالات بسیار ساده بر ظرف‌های نقره‌ای و طلا و سنگی مشاهده کرد. و همین‌طور در دوران اشکانیان و پس از آن در دوران ساسانیان.

باید توجه داشت که دوران حکومت اشکانیان در ایران و برخی از مرزهای خارجی سبب اشاعه هنرهای ایرانی شد. بی‌گمان می‌توان گفت که، هنرمندان ایرانی با تلاش بسیار توانستند بیگانگان را با هنر خویش آشنا کنند. ما خیلی از آثار مربوط به هنر ایران را که موزه‌های دنیا و مجموعه‌های شخصی نگهداری می‌کنند، ندیده‌ایم، از این رو بر اساس آنچه دیده‌ایم قضاوت می‌کنیم. ارتباط آزاد شاهزادگان اشکانی و دربار ایران با کشورهای مختلف باعث شد که هنرها و صنایع ایرانی به اطراف و اکناف دنیای آن زمان صادر شود. ابریشم چینی را از چین به ایران می‌آوردند و به صورت پارچه‌های زیبا می‌بافتند و صادر می‌کردند.

تزئیناتی مانند گل و ساقه‌ها، نقش‌های هندسی و ... در دست است که شاهد این مدعا است. در دوران ساسانی حکومت اشکانیان بدون جنگ‌های داخلی و بار آوردن ویرانی به ساسانیان منتقل می‌شود. اگر از بناها و تشکیلات اشکانی کمتر اثری به دست ما رسیده، دلیلش آن نیست که از بین رفته و یا ساسانیان آن را ویران کرده‌اند! بلکه به این دلیل است که جانشینان آنها در همان کاخ‌ها زندگی کرده‌اند و تنها تزئینات آن را تغییر داده‌اند. به هر حال انتقال دولت پارتی به ساسانی بسیار آسان صورت گرفته است. حکومت طولانی دولت ساسانی این فرصت را برای غالب کشورها فراهم کرد تا به داد و ستد و تجارت و ارتباطات فرهنگی بپردازند.

رشد فوق‌العاده هنرها، صنایع، معماری، پزشکی و دیگر رشته‌ها، در این دوران بسیار چشمگیر است.

در این دوره است که نقاشی و تزئین نسخه‌های خطی، صحافی به نحو بارزی رشد می‌ند و رو به تعالی می‌رود.

مسعودی مورخ قرن چهارم قمری از کتابی نام می‌برد که دارای بیست و نه نقاشی از پادشاهان ایران است با رنگهای مختلف، طلا و نقره. آنچه از آثار هنری در دوران ساسانی به دست ما رسیده چنان گویا و روشن است که می‌توان نمونه‌های تقلیدی آنها را در کشورهای همجوار مشاهده کرد.

پس از فروپاشی دولت ساسانی و استیلای اعراب مدتی در اوضاع سیاسی، تجاری، فرهنگی و ... رکود حکمفرما بود تا اینکه به تدریج روال طبیعی خود را باز یافت.

نشانه‌های حرکت فرهنگی و هنری در دوران امویان و به کارگیری هنرمندان ایرانی در آن زمان و پس از آن و سپس در دوران عباسی و حکومت‌های ملوک الطوائفی در ایران سرآغاز هنری باشکوه را نوید می‌داد.

در دوران عباسیان و حمایت برخی حکومت‌های ایرانی از آنها، این امکان فراهم شد که هنرمندان ایرانی بتوانند در تمامی زمینه‌ها هنرنمایی کنند.

طاهریان، برمکیان، سامانیان، آل بویه و دیگر حکومت‌های ملوک الطوائفی، هنرمندان، نویسندگان، شعرا، عرفا و دیگر ارباب فضل را ارج می‌نهادند، خود را از اعقاب ساسانیان می‌دانستند و در ترویج فرهنگ و تمدن ایرانی و اشاعه آن می‌کوشیدند.

هنر تذهیب در طول پنج قرن و اندی رو به تکامل رفت و تا قبل از حمله مغول به ایران کار به جایی رسید که آثار باقی مانده از آن زمان از بهترین نمونه‌هاست. تذهیب در نسخه‌های خطی، بخصوص قرآن کریم و نقش تزئینات در تمام جامعه آن زمان رواج فراوان داشت.

نقش پارچه‌ها، فرش‌ها، و نسخه‌های خطی، صحافی، فلزکاری و معماری، سنتی دیر پا را تداوم بخشیدند.

نقش‌های اسلیمی و گل‌ها و برگ‌های تزئینی موجود، حاصل تلاش پدران ماست.

پس از حمله مغولان به ایران و شکست خوارزمشاهیان شالوده فرهنگی قرن‌ها تلاش و کوشش ایرانیان بر باد رفت و این توطئه مرگبار را حکومت عباسی به فال نیک گرفت!

جور و ستم خوارزمشاهیان از یک طرف و بی‌تدبیری آنها از طرف دیگر و نیز تشویق و تطمیع حکومت عباسی باعث شد تا مغولان به ایران سرازیر شوند.

بعد از حمله مغولان به ایران و به بار آوردن ویرانی فراوان، به مدت سی و اند سال در تمام اجزای جامعه وقفه بوجود آمد. فرار دانشمندان و ارباب فضل و کمال، عرفا، هنرمندان و دیگر اصناف به کشورهای همجوار باعث رشد و پیشرفت کشورهای همجوار گردید. جنگ سبب شد که تجارت و سیاحت در کشورهای دیگر رواج پیدا کند و سبک‌های هنری ایران در کشورهای دیگر مرسوم شود. صحافی، جلد سازی، پارچه‌بافی و قالی‌بافی، تذهیب و تزئین کاخ‌ها و دیگر حرفه در این کشورها رونق گرفت. تشابه هنرهای کشورهای همجوار از این اتفاق نشأت گرفته است.

پس از استقرار حکومت ایلخانان مغول در ایران و بخصوص مسلمان شدن برخی از آنها، این امکان فراهم شد تا وزیران دلسوزی چون رشید الدین فضل الله همدانی نویسنده جامع التواریخ و علاالدین عطاملک جوینی با سعی و تلاش فراوان آب رفته را به جوی باز گردانند.

دوران طلایی فرهنگ و هنر این مرز و بوم بار دیگر آغاز شد و کتابخانه‌های سلطنتی مشغول به کار شدند.

تذهیب، نقاشی، فلزکاری، ضرب سکه، پارچه بافی، بافت قالی و معماری رونق گرفت و داد و ستد آغاز گردید. با شکوه‌ترین و زیباترین تذهیب‌های قرآن کریم از این دوره به یادگار مانده است.

ساخت بناهای باشکوه و تزئین آنها، هنر تذهیب را جانی تازه بخشید. تزئینات بنای سلطانیه نمونه و شاهی است بر مدعای ما. در زوایای این بنا نقش‌های ساسانی مشاهده می‌شود. اگر بتوان با صبر و حوصله تمام از همه جای این بنای فرسوده عکس برداشت، تاریخچه دقیق و کاملی از تذهیب را می‌توان به ارباب هنر و ذوق منتقل کرد.

پس از ایلخانان مغول در ایران حکومت‌های دیگر، که هرکدام در کنار دربار کتابخانه‌ای داشتند، برای حفظ و تداوم هنر ایرانی می‌کوشیدند، از جمله این حکومت‌ها جلایریان را می‌توان نام برد.

تذهیب در دوران آل جلایر انسجام یافت و زوائد آن محو شد و می‌توان گفت زیربنای طرح‌های تذهیب در دوران طلایی و باشکوه تیمور و جانشینانش را فراهم آورد.

در دوران کوتاه آل جلایر با هنرمندان بسیاری آشنا می‌شویم و آثار بسیار با ارزشی از آن دوران به ما رسیده است، از همه معروفتر دیوان شریف خواجوی کرمانی است، که نقاشی و تذهیب‌های زیبای آن را هنرمندی ایرانی به عهده گرفته و اثری ماندنی به یادگار نهاده است. سلطان احمد جلایر خود نیز اهل ذوق و فرهنگ بوده، هم از این رو باعث تشویق هنرمندان می‌شده است.

دوران جانشینان تیمور دوران طلایی و باشکوه تمامی هنرها و صنایع بوده است. کتابخانه‌های سلطنتی در همه جای ایران دایر بوده و هنرمندان و صنعتگران در آنجا به کار مشغول بودند و آثاری با حمایت پادشاهان هنرمند و هنرمند پرور بوجود می‌آوردند که اکنون زینت بخش موزه‌های دنیا و مجموعه‌های خصوصی است. شاهرخ پسر تیمور، هر بخش از ایران را به

یکی از فرزندان خود سپرده بود که هریک کتابخانه‌ای داشتند و هنرمندان در آن به کار مشغول بودند.

تذهیب در دوره تیموری به اوج شکوفایی رسید. تذهیب نسخه‌های خطی از قرآن کریم تا شاهنامه، خمسه نظامی و دیگر نسخه‌ها از دیوان شعرای بزرگ به سفارش شاهزادگان و پادشاهان دوران تیموری انجام گرفته است. نزدیک به یک قرن جانشینان تیمور با قدرت حکومت کردند و بناها و خانقاه‌ها و کارخانه‌های قالی‌بافی و دیگر صنایع به راه انداختند و اقتصاد را رونق دادند و ارتباط خود را با کشورهای همجوار به نحو احسن برقرار کردند. دوران تیموری زیربنای محکم و استواری بود که بنای اصلی تذهیب در دوران صفویه از آن نشأت گرفت.

پس از شکست بازماندگان شاهرخ به دست حکومت‌گران صفوی یک دوران انتقال بوجود آمد که آن هم پس از شکست شاه اسماعیل دوره کوتاهی با رکود برگزار شد.

در این دوره هنرمندان و صنعتگران و ارباب فضل و کمال و عرفا و دانشمندان به اجبار به کشورهای دیگر رو آوردند. بعضی از آنها به ترکیه عثمانی، بخشی به ایران، گروهی به هندوستان و تعداد اندکی به خاندان شیبانی پناه بردند. در اصل می‌توان گفت که پیکره فرهنگ و هنر ایران پس از دوران تیموری چهار پاره شد.

شایان توجه است که این چهار پارگی هرچند غم انگیز بود، نتیجه مطلوب داد و بهره فراوان به بار آورد. گروهی که به ترکیه عثمانی رفتند در کتابخانه‌های سلطنتی عثمانی مشغول به کار شدند آثاری از خود به یادگار گذاشتند که نشانه‌های فرهنگ و هنر این مرز و بوم است.^۱ این هنرمندان شاگردانی تربیت کردند که به استادی نرسیدند. هم از این رو می‌توان آثار استادان ایرانی را در ترکیه بررسی کرد.

بخشی که به هندوستان رفتند دورانی طلایی را پشت سر گذاشتند اینان هم خود استادانی بزرگ بودند و هم با استادان بزرگ آشنا شدند و برخورد دو تمدن بزرگ سبب شد تا آثار درخشانی را خلق کنند. بخشی که به خاندان شیبانی پناه بردند پیشرفت چندانی نکردند.

آنهايي که به ایران دوران صفوی پیوستند دو دوره را از نظر هنری به وجود آوردند: دوران انتقالی زمان تیموری به صفوی که دوره اول و مکتب اول صفوی است و دوره پس از آن که مکتب دوم صفوی است. در این دوره نسخه‌های خطی، بخصوص قرآن‌های کریم به نحو بسیار زیبایی تذهیب و تزئین شد و نمونه‌های زیبای آن هم در موزه‌های ایران و هم در کشورهای دیگر نگهداری می‌شود.

تذهیب در دوران صفوی رو به تعالی رفت و نقش تذهیب و صحافی و طراحی فرش و تزئین بناها در این دوره کاملاً مشهود است. شایان توجه است که طراحی تذهیب، کاشی و فرش در عین مشترک بودن از هم مجزا هستند. طرح تذهیب خلاصه شده نقوش مختلف گیاهی در قالب تعیین شده طراحی و اجرا می‌شود. همانطور که اشاره شد ساقه‌ها و قوس‌ها بدون داشتن برگهای اضافی و همچنین گل‌ها به ساده‌ترین صورت طراحی و اجرا می‌شده است. البته در برخی مواقع طراحی تذهیب به سلیقه سفارش دهنده اجرا می‌شده است. نزدیک‌ترین طراحی به طراحی تذهیب طراحی کاشی است، بخصوص کاشی معرق. طرح قالی به مناسبت تزئینی بودن دارای زیبایی بیشتری است و نقش گلها و برگها و تزئینات اضافی متناسب با ذوق هنرمند طراحی و اجرا می‌شده است. در طراحی فرش، گلها و برگها و پر بودن زمینه اصلی مورد نظر است در صورتی که در تذهیب این طور نیست.

به هر حال دوران افشاریه و زندیه دوران افول این هنرها بود، هنرمندان دوران صفوی در این دو دوره در وضعیت نامناسبی به سر می‌بردند.

آثاری که از این دو دوره کوتاه باقی مانده از اوضاع نابسامان هنر تذهیب حکایت می‌کند و به ندرت اثری چشمگیر در میان آنها می‌توان یافت. نظام حکومتی در این دو دوره توانایی نگهداری کتابخانه‌های دوران قدیم را نداشتند.

به احتمال زیاد هنرمندان این دوره در تذهیب نسخه‌های خطی چندان موفق نبودند ولی در حرفه‌های دیگر توانستند به موفقیت‌هایی دست پیدا کنند.

دروان قاجاریه دوره ای است که در آن تذهیب قرآن‌های کریم رواج یافته است.

زیبایی و شکوه تذهیب در قرآن‌های کریم و شمایل‌ها از دور چشمگیر است اما از نزدیک و با دقت که به آن نگاه می‌کنیم متوجه می‌شویم که نظم آن بدوی است و این بی‌نظمی در سیاست حکومت و نظام حاکم هم مشهود است. در این دوره هنرهای دیگر، مانند قلمدان‌سازی، جلدسازی بخصوص گل و مرغ پیشرفت زیادی کرده بود ولی تذهیب به یک معنا درجا زده بود.

می‌توان نتیجه گرفت که تذهیب سه دوره طولانی را پشت سر نهاده است:

۱) در دوران تیموری که در این دوره نظم و ارتباط به نحو احسن رعایت می‌شده است. در تذهیب این دوره پراکندگی و آشفتگی به چشم نمی‌خورد. شاهنامه بایسنغری نمونه‌ای از تذهیب این دوره است. نظم حاکم در طراحی و اجرای تذهیب در شاهنامه موردنظر، شاهد مدعای ماست. شایان توجه است که برخی از بناهای قدیمی باشکوه که تزئینات فراوان در آن دیده می‌شود مربوط به دوران تیموری است که در دوران صفوی بازسازی شده است.

۲) دوره صفوی که در دوره اول آن نظام مستحکم تیموری در تذهیب و جلدسازی کاملاً مشهود است و در دوره دوم با تمام زیباییهایی که در تذهیب این دوره مشاهده می‌شود با این همه در حد طرح‌های دوره تیموری نیست. اما باشکوه و زیباست. شاهنامه شاه طهماسبی نمونه‌ای از تذهیب این دوره است. در این اثر نشانه‌های لاجورد و نوع جلدسازی هنوز مربوط به دوران تیموری است. به هر حال درخشندگی رنگها و زیبایی نقشها و تکامل برخی از عناصر تزئینی مربوط به دوران تیموری را در دوران صفویه می‌توان مشاهده کرد.

۳) در دوران قاجاریه شاهد بی‌نظمی همراه زیبایی هستیم که مختص قاجارهاست که قبلاً چادر نشین بودند و جلوه‌هایی از زندگی خود را به تذهیب افزودند.

رنگ‌ها نازل‌تر از دوران صفویه است و طراحی ضعیف‌تر نشانه بارزی از نوع سلیقه سفارش دهندگان آن است. تذهیب قرآن‌های کریم در دوران قاجاریه بسیار زیبا و باشکوه است اما، از دور، زیرا از نزدیک چنان بی‌نظمی و ناستواری در آن دیده می‌شود که اگر شخصی برای نمونه بخواهد از روی آن تذهیب‌ها نسخه برداری کند هیچگاه به نتیجه مطلوب نمی‌رسد.

البته نظریه پردازان معمولاً به این نکات توجه نمی‌کنند و تنها به ظاهر آثار توجه دارند.

اصطلاحات تذهیب:

بند اسلیمی:

اساس کار تذهیب بر قوس حلزونی، بند اسلیمی است. اگر شاخه اسلیمی روی این قوس قرار گیرد، حرکت اسلیمی پدید می‌آید و با آمدن گل و برگ روی قوس حلزونی (بند اسلیمی) حرکتی بوجود می‌آید که ختایی نام دارد. چون اصطلاحات این هنر شناخته نشده هر هنرمندی نامی را که دوست دارد بر آن می‌نهد. برخی از اصطلاحات از نظر شکل ظاهری، به یکدیگر نزدیک‌اند ولی نام دیگری دارند. اصطلاحات تذهیب با فرش و معماری و کاشی با هم فرق دارند. طراحی سه اسلیمی در تذهیب سه اسلیمی است، در صورتی که در فرش به آن گیس باف می‌گویند و غالباً این دو اصطلاح را از هم تشخیص نمی‌دهند.

چنین کرد اوستاد مرهنمایی   که هست اسلیمی و دیگر ختایی
ز ابر و داغ آگر آگاه باشی   چو نیلوفر فرنگی خواه باشی
مکن از بند رومی هر فراموش   کنی چون اسرهریک جای در گوش

بند رومی در شعر همان بند اسلیمی است که قوس حلزونی نیز نامیده می‌شود.

اسلیمی:

اسلیمی یا اسلامی نقشی است، که از گذشته دور برای آذین‌بندی ظرفها و بافته‌ها و در حجاری‌ها به کار می‌رفته است و شاید در آن روزگاران نامی خاص داشته است. این نقش ظاهراً از دوره‌های سلجوقی و تیموری به این نام شناخته شده است و به مرور زمان از نظر شکل، تکامل یافته است اسلیمی نقشی است که با بند اسلیمی حرکتی را به وجود می‌آورد. اسلیمی انواع گوناگون دارد: اسلیمی ساده، اسلیمی توپر، اسلیمی توخالی، اسلیمی دهان اژدری، اسلیمی ماری و غیره. از بررسی شاخه اسلیمی چنین بر می‌آید که در زمانهای قدیم، همانطور که اشاره کردیم شاخه اسلیمی در ایران وجود داشته و در طول تاریخ تکامل یافته تا به شکل کنونی رسیده است. این نقش از کشور دیگر به ایران وارد نشده است، برای اینکه به این شکل در نقاشی دیگر کشورها به ندرت دیده شده است شاید بتوان گفت که این نقش از نقاشی ایران به نقاشی دیگر کشورها نفوذ کرده است. زیرا تکامل شاخه اسلیمی را فقط در ایران می‌توان دید.

مسئله‌ای که حائز اهمیت است، این است که، شاخه اسلیمی به صورتی طراحی شده که غالب شکل و اصطلاحات با آن ساخته می‌شوند. مثلاً یک ترنج یا سر ترنج با حرکت نرم شاخه اسلیمی طراحی و ساخته می‌شود.

ختایی:

طرح هنری متنوعی است، که از ترکیب غنچه، گل و برگها، بر اساس شیوه هنرهای تزئینی ایران پدید می‌آید. بر این عقیده‌اند که این طرح را در دوره مغول از چین به ایران آورده‌اند. بررسی سیر تکاملی کاربرد طرح گلها در دوره‌های مختلف، از دوران هخامنشی تاکنون، حاکی از آن است که گلهای ختایی در نقش‌های دوره هخامنشی و اشکانی، در بافته‌های ساسانی و در آثار هنری دوره‌های بعد از آن نیز دیده می‌شود.

اگر میان نقش‌های ختایی هنر نقاشی ایران و نقش‌های موجود در هنر نقاشی چین تشابهی وجود دارد. آن را باید ناشی از وجود روابط فرهنگی، بازرگانی و سیاسی میان دو کشور، از گذشته‌های دور دانست. از طرفی برخی از مشابهاات اتفاقی است و نمی‌توان گفت تقلید است.

بررسی سیرتاریخی و تحول نقشها نشان می‌دهد که در دوره ساسانی از نقش‌های ختایی در هنر کتاب‌آرایی مانویان استفاده می‌شده است.

لچکی:

لچکی $\frac{1}{4}$ مربع کامل را گویند که از وسط به دو نیم کرده باشند. لچکی را در گوشه‌های صفحه‌های خطاطی شده و در حاشیه خطوط چلیپا نقاشی می‌کنند تا این خطوط زیباتر به نظر آیند.

لچک ترنج:

لچک ترنج، چنان که از نامش بر می آید، $\frac{1}{4}$ ترنج است که شکل لچکی و ترنج را داراست. اگر چهار لچک ترنج را به یکدیگر وصل کنیم یک ترنج پدید می آید.

همانطور که قبلاً گفتیم غالب شکل‌های تذهیب از حرکت شاخه اسلیمی ساخته می شود.

اگر به لبه لچک ترنج دقت کنیم متوجه می شویم که حرکت شاخه اسلیمی چه نقش مهمی در ساخت و تذهیب دارد.

ترنج:

ترنج یکی از طرح‌های هنرهای تزئینی ایران است که معمولاً در وسط نقشها به شکلی مستقل قرار دارد. این طرح از ترکیب گل و برگ و طرح‌های اسلیمی ساخته می شود و گاه به قندیل‌های قلمزده می ماند. بعضی اوقات، به دو سر ترنج دو طرح قرینه کوچکتر به نام سر ترنج می افزایند ترنج به شکل‌های گوناگون، بزرگ، متوسط، کوچک، و با نقش‌های مختلف طرح می شود و بیشتر در قالبیافی، نقاشی و تذهیب کاربرد دارد. در تذهیب نسخ خطی، نقش ترنج در پشت صفحه اول نقاشی می کنند. (ترنج برای تزئین حاشیه صفحات بخصوص قرآن کریم و تقسیمات اجزای قرآن کریم طراحی می شود)

نیم ترنج:

نیم ترنج چنان که از نامش پیداست $\frac{1}{2}$ ترنج است.

از نیم ترنج در حاشیه بعضی از نقاشیها و یا برای ایجاد اتصالات در داخل لچک ترنج و لچکی استفاده می شود.

سرترنج:

سرترنج، ترنج کوچکی است که در بالای ترنج بزرگتر و یا در حاشیه صفحه‌های کتابهای نفیس نقاشی می شود.

سرلوحه:

سرلوحه تزئینی است که در بالای صفحه‌های نخستین کتابهای قدیمی نقاشی می شد. گاهی ترنجی کوچک در حاشیه سرلوحه نقش می کردند که به آن ترنج یا ابرک هم می گفتند. این گونه تزئین بیشتر در قرآنهای تذهیب شده به کار می رفت. در واقع می توان گفت که سرلوحه تقریباً دروازه ورود به داخل کتاب است. چنان که گاهی در کتاب‌هایی چون خمسه نظامی که چند سرفصل دارند هر فصل دارای سرلوحه زیبایی بود که به گونه‌ای مختلف تزئین می شد.

کتیبه:

کتیبه طرحی است تزئینی که در بالای صفحه‌های آغازین سرفصل‌های مختلف کتابهای داستان و یا شعر به کار برده می شود. معمولاً در شروع هر فصل کتاب، قسمتهایی از داستان را در کتیبه توضیح می دهند. مانند شاهنامه فردوسی که در شروع هر داستان کتیبه‌ای دارد و یا کتاب مثنوی مولوی و خمسه نظامی که داستانهای مختلف دارد و در شروع هر داستان آن از کتیبه‌ای استفاده می شود. کتیبه گونه‌های مختلف دارد. متن آورده شده در کتیبه را به رنگ سفید می نویسند و اطراف آن تذهیب می کنند.

ترصیع:

ترصیع در لغت به معنای گوهر نشانیدن است. هر شیء ترصیع شده را مرصع می گویند. طلاکوب و یا نقره کوب کردن رکاب، دهانه و قاچ زین اسب، سپر و شمشیر هنری است که از زمانهای بسیار دور در صنعت انجام می شده است. این صنعت در دوره صفوی به اوج شکوفایی رسید. چنانکه از این دوره سپرها و شمشیرهای مرصع بسیار زیبایی بر جای مانده است.

در تذهیب، ترصیع تزئینی است که دو سرلوح در بالا و پایین، همراه با دو ستون تذهیب شده در چپ و راست و یک حاشیه کامل تذهیب شده دارد. این نوع تذهیب را ترصیع کامل گویند.

پرکار بودن این طرح‌ها چنان است که انگار صفحه جواهر نشان است و این امر بر زیبایی طرح‌ها می افزاید.

واگیره:

واگیره نوعی طراحی در تذهیب است که برای قسمت‌های متشابه در یک صفحه در نظر گرفته می شود. این قسمت‌ها را واگیره می گویند. مانند طراحی برای یک شمسه بزرگ در اول صفحه یک کتاب که قسمت‌های مختلف شمسه را تقسیم می کنند و طرحی برای یکی از قسمت‌های آن می ریزند. این قسمت تقسیم شده در شمسه را واگیره می گویند. واگیره شکل‌های مختلفی دارد.

شمسه (ترنج):

طراحی شمسه در صفحه‌های نخستین کتاب‌های خطی نفیس و یا همراه با سرشمسه با هم و یا به صورت مستقل طرح و اجرا می‌شود. گاهی، در صفحه‌های نخستین نسخه‌ها، شمسه با چهار لچک‌ترنج طراحی می‌شود که در این صورت ترنج و لچک‌ترنج و یا شمسه و لچک‌ترنج نامیده می‌شود.

کمتر دیده شده است شمسه را به صورت تک و مستقل و بدون در نظر گرفتن متن اصلی، اجرا کنند.

شرفه:

شرفه خطوط نقشه داری هستند که در اطراف شمسه‌های بزرگ طراحی می‌شوند و شمسه را به شکل خور شیدی در می‌آورند که شعاع‌های آن به اطراف پراکنده است. گاهی شرفه را بدون نقش طرح می‌کنند. اغلب، در اطراف آخرین جدول کتابهای نفیس و ترصیع‌های پرکار از شرفه، به رنگ لاجورد، استفاده می‌کنند.

شمسه کوچک (یا ترنج):

شمسه کوچک که گاهی ترنج هم نامیده می‌شود نقشی است که در حاشیه صفحه‌ها کاربرد دارد. گذاردن ترنج‌های کوچک در حاشیه نسخه‌های خطی گذشته از تزئین اوراق دلیل دیگری داشته که غالباً در نظر گرفته نشده است. ترنج در صفحات قرآن کریم به چند منظور اجرا می‌شود، اول هر پنج، پنج آیه را نشان می‌دهد و سپس ده، ده و بعد جزء و سپس نیم جزء و علائم سجده و دیگر موضوعات را که باید در حاشیه نگاشته شود.

در برخی از صفحات قرآن کریم مشاهده می‌شود که چندین ترنج همراه با هم آمده است. دلیل این امر وجود پنج، پنج و ده، ده و جزء و نیم جزء و علائم دیگر است که همراه با هم آمده است.

ابریک:

ابریک ترنج کوچکی است که شباهتی به ابر دارد. ابریک انواع مختلف و شکل‌های گوناگون دارد.

تاج:

تاج طرحی است که همچون سرلوحه اجرا می‌شود ولی در شکل با آن فرق دارد. گاهی شکلی مانند گنبد، یا تاج و نیم ترنج مانندی روی یک سرلوحه طراحی می‌شود که به آن تاج می‌گویند.

نیم تاج:

$\frac{1}{2}$ تاج را نیم تاج گویند که گونه‌های مختلف دارد.

چنگ:

حرکت‌هایی که گرداگرد شاخه و یا بندهای اسلیمی را می‌گیرند، چنگ گویند. این زائده‌های چسبیده مانند قارچ‌هایی هستند که در اطراف شاخه‌های درختان و ساقه‌های آنها می‌رویند و آنها را در برمی‌گیرند. چنگ انواع گوناگون دارد. هنرمند مذهبی نسبت به سلیقه خود از چنگ استفاده می‌کند.

لوتوس: (Lotus) نیلوفر آبی - گل‌های شاه عباسی

همانطور که توضیح داده شد، برگ، برگهای ختایی همراه با گل و گل‌های شاه عباسی هستند.

نشان:

همان ترنج است، نشان در نسخه‌های خطی همان راده‌نویسی است.

محرابی:

محرابی، طرح تذهیبی است که مانند طرح قالیچه‌های مخصوص نماز که در متن آن نقش محراب مسجد در بالا با خطی گردان یا منحنی سمت جلو محراب و قبله نمایانده شده و اصولاً با توجه به دستوره‌های دینی کف این فرش هاساده‌تر و نقش و نگار کمتری دارد.

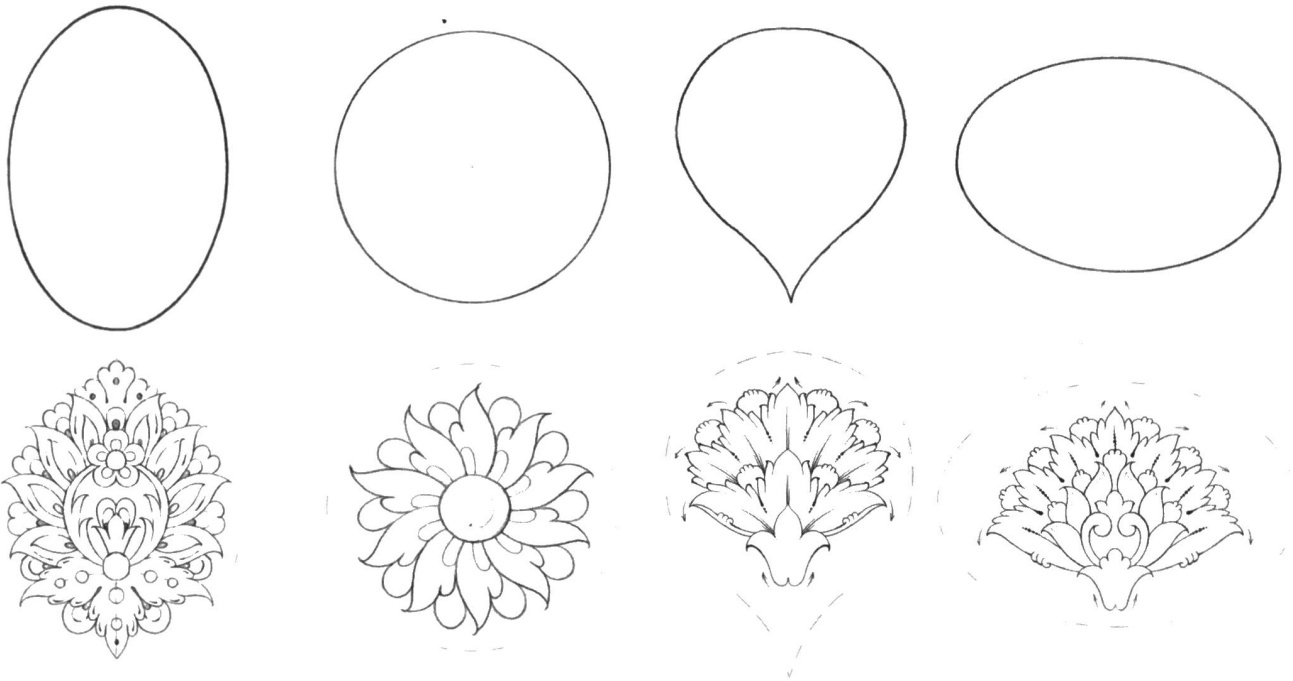
انواع محرابی:

طرح محرابی، طرح محرابی تصویری، طرح محرابی درختی، طرح محرابی دورنما، طرح محرابی قندیلی، طرح محرابی گل و بوته دار، طرح محرابی هزار گل، طرح محرابی هندسی.

فصل اول

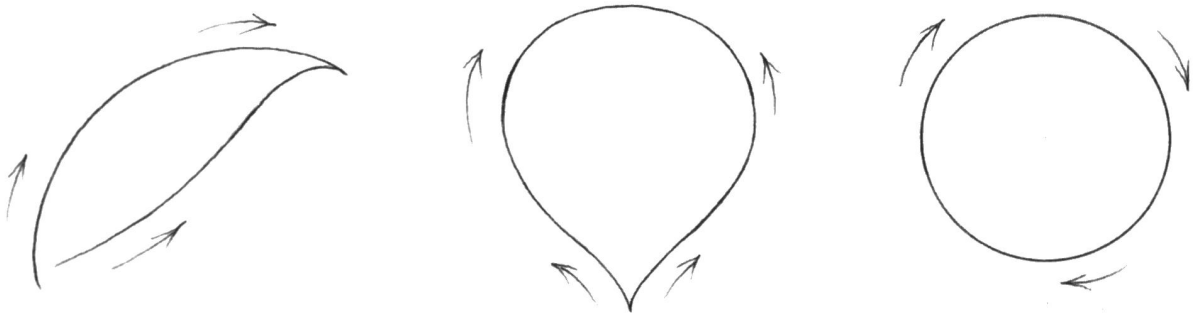
- قالب‌ها
The Models
- گره‌ها و برگ‌ها
The ties and the leaves
- پرچمک
The Stamen (parchamak) Pattern
- کاسبرگ
The Sepal (kasbarg) Pattern
- لوتوس‌ها
The Lotus patterns
- غنچه، گل قلبی، دو برگی گلدار
The bud (ghoncheh), the heart-shaped (qalbi), and the two-leaf floriated flowers
- لوتوسهای گلدار
Floral Lotuses
- گل‌های ختایی
Khataei flowers

تمامی گلها از لحاظ محیط به ۴ فرم تقسیم میشوند.

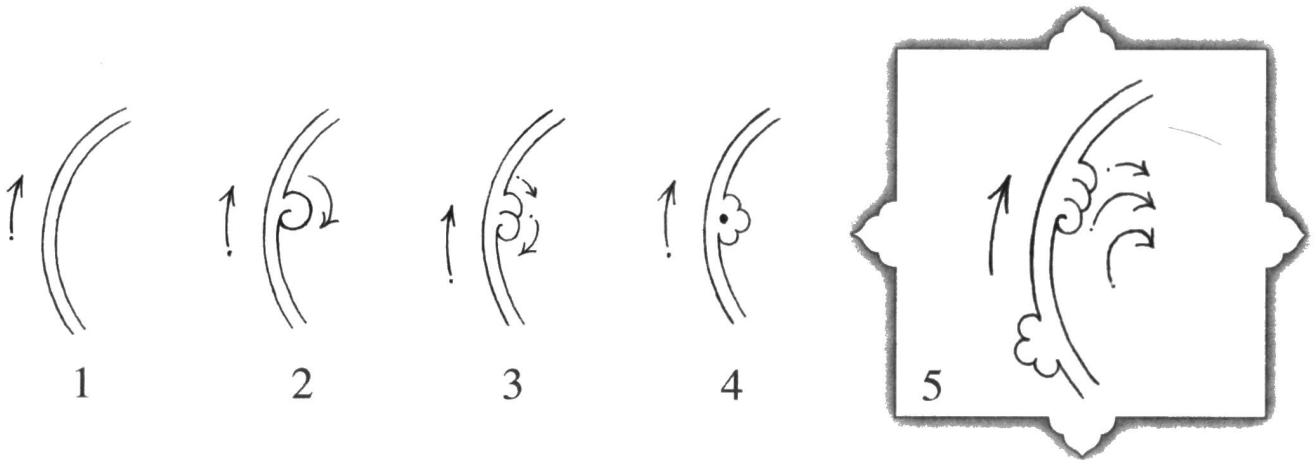
All types of flowers are divided into four forms from the circumference point of view.

از تلفیق یک یا دو گل نیز میتوان به فرمهای بالا دست یافت.

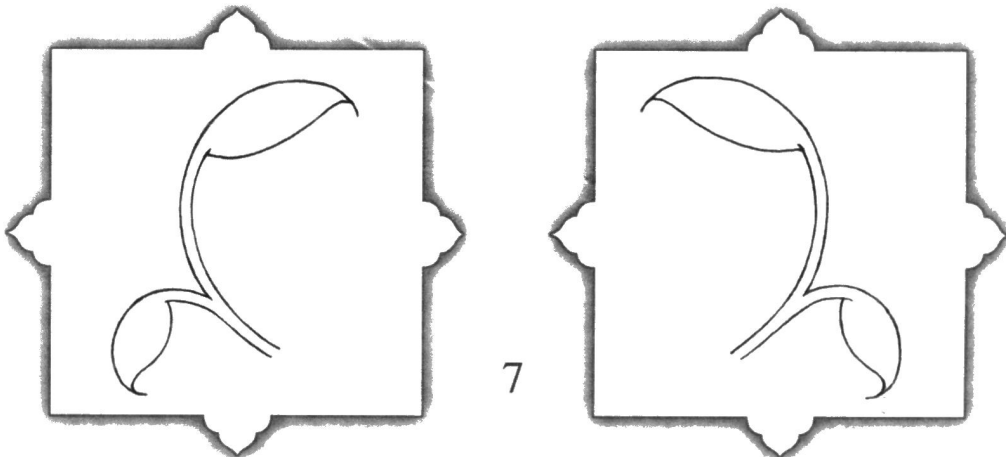
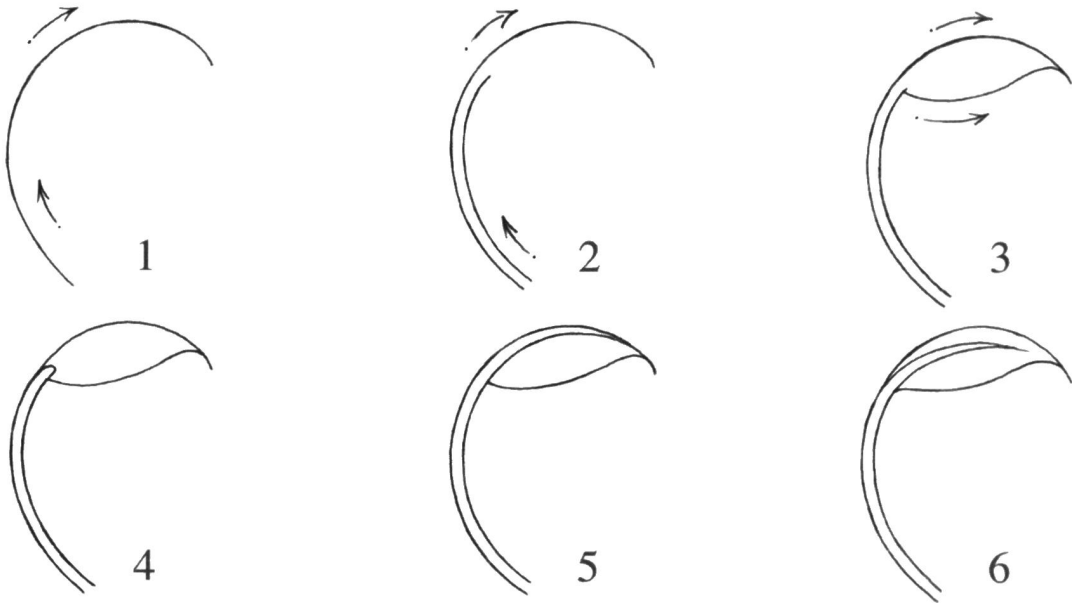
The above patterns can be attained by combining one or two flowers.

نحوه ترسیم گره ، دوگره و چند گره .

The method for drawing a tie, the two tie, and the multi-tie.

نحوه ترسیم برگ و نحوه اتصال شاخه به برگ به طرق مختلف .

The method for drawing a foliage, and joining a branch to the foliage in different ways.

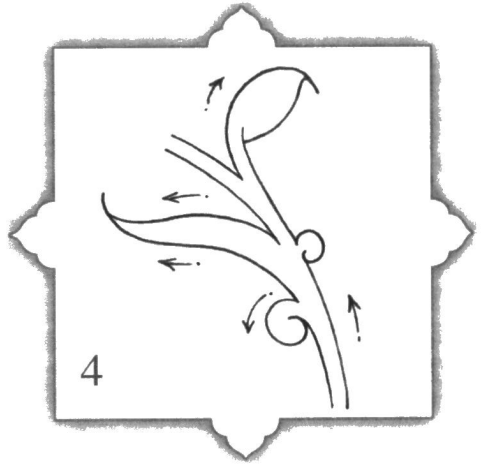
1

2

3

4

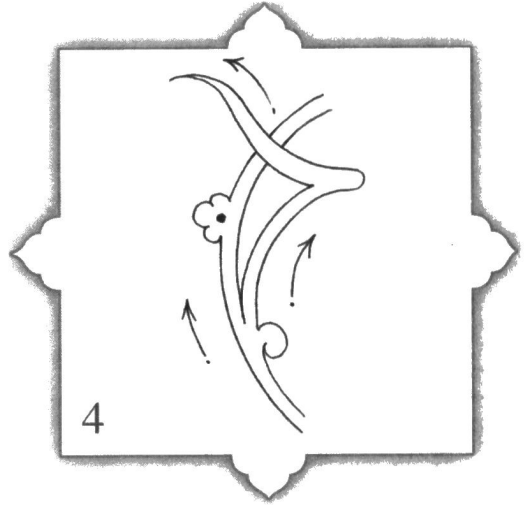
1

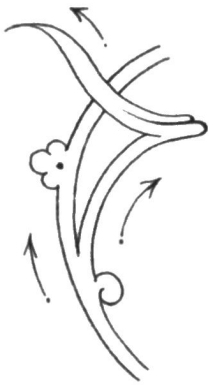
2

3

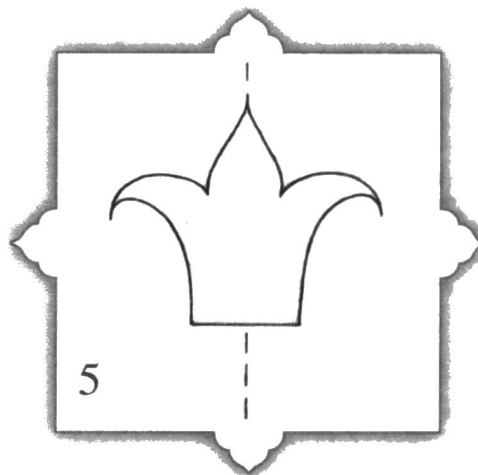
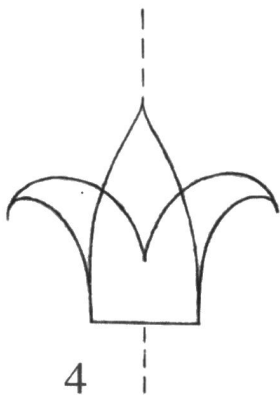
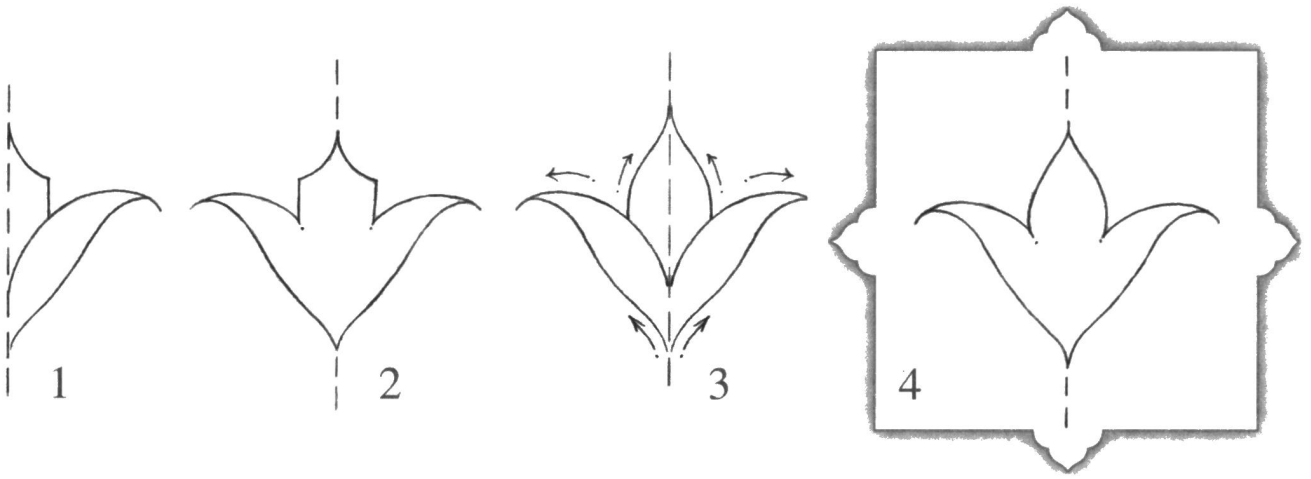
4

1

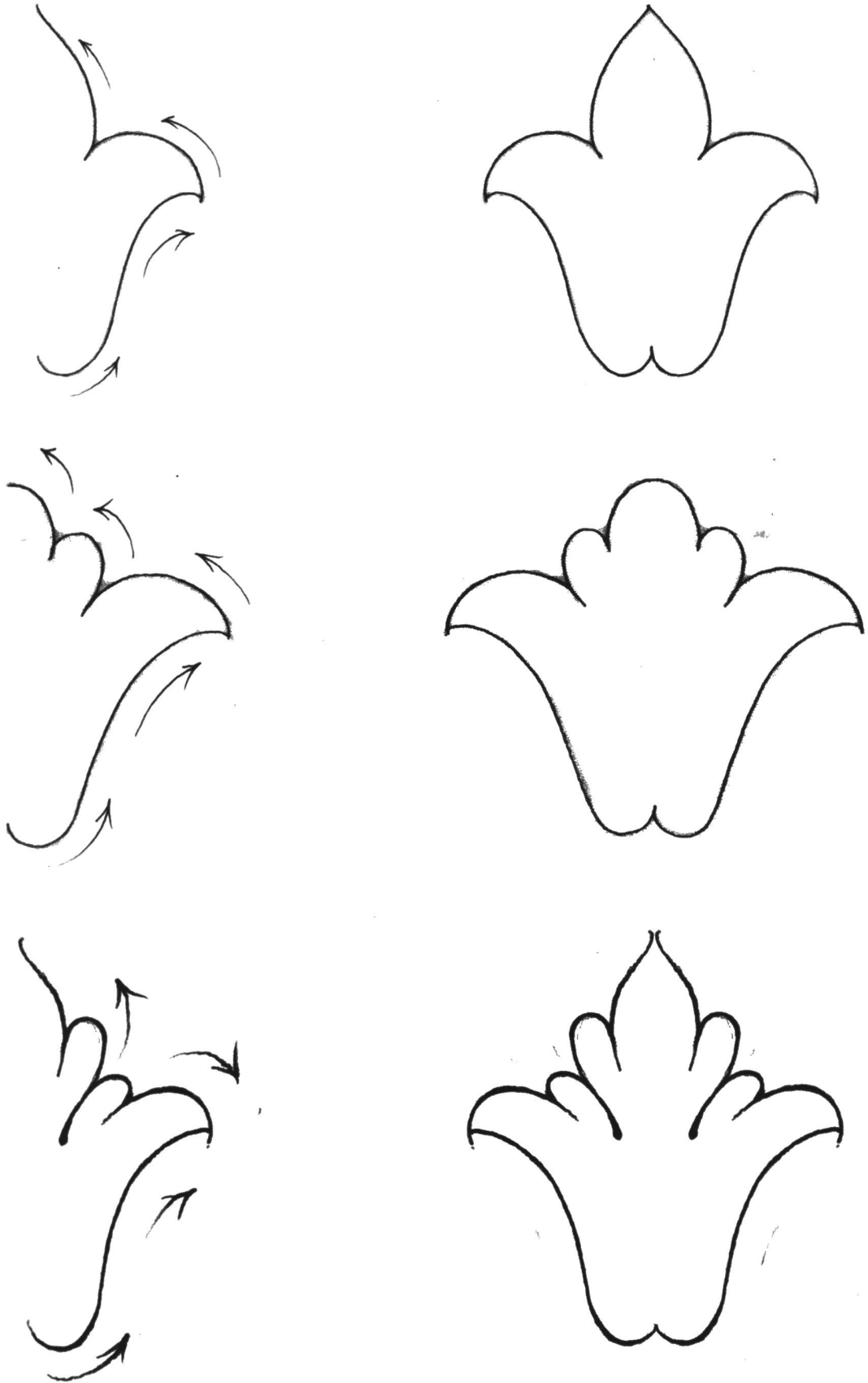
2

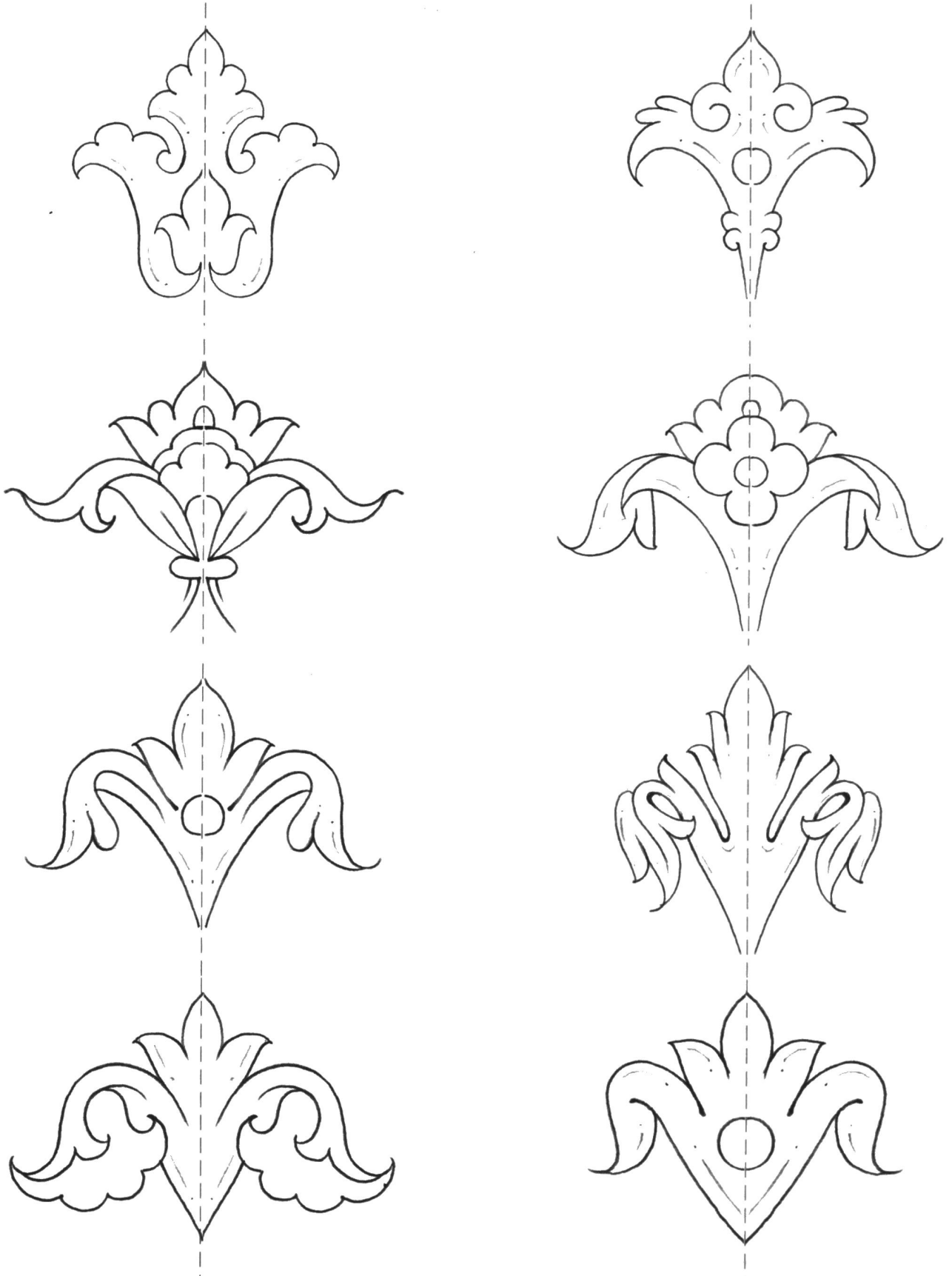
آموزش کاسبرگ و نحوه ترسیم آن در فرمهای مختلف.

The instructing procedure of drawing a sepal pattern in different forms

کاسبرگ های مورد استفاده در فرش.
The sepal patterns used in carpet designs.

کاسبرگ های مورد استفاده در فرش.

The sepal patterns used in carpet designs.